

Инж. Лазар Којић
Институт за повртарство
Смедеревска Паланка

Резултати двогодишњих испитивања неких сорти грашка

Увод

Грашак (*Pisum sativum* L.) има веома значајну улогу у људској исхрани због своје високе хранљиве вредности, било да се употребљава као млад или на разне начине прерађен — конзервисан. Поред тога, он има и агротехнички значај: обогаћује земљиште везањем атмосферског азота. Његов кратак вегетациони период омогућује гајење и других култура на истом земљишту у истој години. Стога је проучавање и упознавање биолошких особина сорти грашка од прворазредног значаја, како би се засновала рационална производња и постигао што бољи квалитет производа.

Циљ ових испитивања био је да упознамо основна морфолошко-биолошка и привредна својства четири сорте грашка и да на основу тих испитивања донесемо закључке о могућностима њихова гајења и искоришћавања.

Материјал и метод рада

Испитивања су обављена 1964. и 1965. год. у Институту за повртарство у Смедеревској Паланци на земљишту типа смонице.

Овим испитивањима обухваћене су сорте: *Kelvedon*, *Konzerva*, *Greenfeast* и *Unica*. Оне се одликују следећим морфолошко-биолошким особинама:

Kelvedon. — Биљка је средње снажна и затвореније зелене боје. Стабло је прилично чврсто а интернодије средње дугачке. Махуне су затворенозелене боје, скоро праве и са зашиљеним врхом. У технолошкој зрелости зрно је затворено зелено и средње крупно. Семе је зелене боје, добошастог облика и наборано.

Konzeva. — Биљка средње снажна и отвореније зелене боје. Махуна је отворенозелене боје, скоро права и са тупим врхом. Технолошки зрело зрно је отворенозелено и средње крупно. По укусу и конзистенцији заостаје за сортом Kelvedon. Семе је отвореније зелене боје, округлог облика и глатко. Апсолутна тежина — 230,8 g.

Greenfeast. — Биљка релативно снажна и нешто затвореније зелене боје. Стабло је прилично чврсто а интернодије средње дугачке. Махуна је затворенозелене боје, сабљасто повијена са зашиљеним врхом и добро испуњена зрном. Зрно у технолошкој зрелости има затворенозелену боју, средње је крупно и пријатног укуса. Семе је отворенозеленкасте до кремжуте боје, средње крупно, углатог облика и наборано. Апсолутна тежина семена 188,0 — 194,4 g.

Unisa. — Биљка је нешто њежнија од сорте Greenfeast и отвореније зелене боје. Махуна је краћа, права са тупим врхом и отворенозелене боје. У махуни се често појављују недовољно развијена зрна. Технолошки зрело зрно је отворенозелене боје, средње крупно и мање пријатног укуса од сорта Kelvedon и Greenfeast. Семе је средње крупно, зелене боје, округлог облика и глатко. Апсолутна тежина — 217,3 g.

Оглед је постављен у пет понављања по линеарном распореду парцелица. Растојање између редова било је 40 cm а дубина сетве 4 — 5 cm. Дужина основне парцелице била је 10 m а величина обрачунаске 12 m².

Земљиште је орано у јесен на дубину од око 30 cm, а затим је пре дрљања ђубрено са 150 kg/ha нитромонкала, 300 kg/ha суперфосфата и 200 kg/ha калијеве соли. У току вегетације усев је два пута окопаван. Поред тога, извршена су основна фенолошка опажања, а мерење приноса обављено је у фази технолошке зрелости.

Метеоролошки услови

Основни метеоролошки елементи, у току вегетационог периода грашка приказани су у таб. 1.

ТЕМПЕРАТУРЕ ВАЗДУХА, РЕЛАТИВНА ВЛАЖНОСТ ВАЗДУХА И ПАДАВИНЕ У МАРТУ, АПРИЛУ, МАЈУ И ЈУНУ 1964. И 1965. ГОД.

Мјесеци	Декада	Средња декадна т° С	Средња декадна макс. т° С	Средња декадна мин. т° С	Апсолутна макс. т° С	Падавине у mm	Апсолутна мин. релат. влажност ваздуха у %
1964. ГОД.							
Март	I	1,2	4,5	-2,3	10,0	2,0	—
	II	3,0	6,1	-0,4	11,0	20,0	—
	III	—	—	—	—	—	—
Април	I	12,7	17,7	—	—	—	—
	II	11,2	19,7	8,0	24,0	24,0	34,0
	III	11,9	18,3	2,6	25,0	1,0	22,0
Мај	I	13,7	19,3	7,8	24,0	15,0	27,0
	II	15,1	21,3	8,8	27,0	10,0	35,0
	III	15,9	20,8	10,9	26,0	27,0	31,0
Јуни	I	20,8	27,6	14,0	31,0	4,0	31,0
	II	21,0	28,1	13,9	30,0	14,0	38,0
	III	22,3	29,0	16,3	31,0	23,0	30,0
1965. ГОД.							
Март	I	4,5	7,8	0,2	16,0	0,0	—
	II	7,0	—	—	—	0,0	—
	III	8,8	14,6	3,4	18,0	9,0	—
Април	I	9,8	17,0	3,6	22,0	5,0	21,0
	II	8,8	12,3	5,0	19,0	17,0	36,0
	III	11,0	16,8	5,6	20,0	38,0	31,0
Мај	I	11,9	17,3	6,5	22,0	58,0	29,0
	II	16,0	21,5	10,5	30,0	20,0	29,0
	III	16,7	23,4	10,1	28,0	0,0	34,0
Јуни	I	18,9	24,4	13,3	28,0	20,0	39,0
	II	16,7	22,4	11,1	29,0	68,0	45,0
	III	21,8	28,5	15,2	33,0	3,0	33,0

Грашку су за нормалан пораст и развиће потреоне умерене температуре и нешто виша релативна влажност ваздуха. Нарочито је осетљив према високим температурама, ниској релативној влажности ваздуха и смањеној количини земљишне влаге у периоду цветања и заметања махуна. Уколико ови фактори дођу до изражаја, приноси су знатно смањени а такође и квалитет.

У 1964. год. средње дневне температуре биле су релативно високе, нарочито у току априла и маја. Ова чињеница је знатно утицала и на висину стабла испитиваних сорти (таб. 3 и 7). Поред тога, апсолутна максимална температура у периоду од II декаде маја до II декаде јула била је врло висока, од 27° — 31° С. У истом периоду је и релативна влажност ваздуха била доста ниска док је недостатак падавина регистрован у I декади јуна. Све је то у знатној мери утицало на дужину периода цветања грашка и број формираних махуна по једној биљци, као и на време припевања и трајање технолошке зрелости, односно на брзину биохемијских процеса у зрну грашка.

У 1965. години у априлу, I декади маја и I и II декади јуна, средње дневне температуре биле су ниже у односу на претходну годину, а то је имало утицаја на пораст и развиће грашка. Доста висока апсолутна максимална температура (28 — 30° С; и ниска релативна влажност ваздуха владале су у II и III декади маја и I и II декади јуна. Поред тога, у III декади маја није било падавина, што је, са осталим метеоролошким елементима, доста неповољно дјеловало на грашак који се налазио у фази цветања.

На основу приказаних података, може се закључити да метеоролошке прилике нису биле много повољне за развој грашка ових година.

Резултати испитивања

Сорте грашка се 1964. год. разликују по дужини вегетационог периода (таб.). Ово је, нема сумње, у вези са интензитетом пораста и развића сорте.

Таб. 2

ФЕНОЛОШКИ ПОДАЦИ 1964. ГОД.

Сорта	Ницање	Цвјетање	Технолошка зрелост	Број дана од ницања	
				до цвјетања	до технолош зрелости
Kelvedon	1. IV	18. V	9.VI	47	69
Konzerva	1.IV	26. V	16.VI	55	76
Greenfeast	3. IV	29. V	14.VI	56	72
Unica	1. IV	30. V	14.VI	59	74

У 1964. год. најкраћи вегетациони период од ницања до технолошке зрелости имала је сорта Kelvedon (69 дана), а затим Greenfeast, Unica и Konzerva.

Таб. 3.

ВИСИНА СТАБЛА У cm 1964. ГОД.

Сорта	X	Висина стабла у cm		V
		Sx	S	
Kelvedon	76,75	0,92	7,95	10,36
Konzerva	78,35	1,00	8,65	11,04
Konzerva	78,35	1,00	8,65	11,04
Greenfeast	69,45	0,81	7,00	10,89
Unica	77,15	0,84	7,25	9,40

X = средња вриједност

S = стандардна девијација

Sx = средња погрешка x

V = варијациони коефицијент у %

Најниже стабло је имала сорта Greenfeast — 69,45 cm. У осталих сорти оно је било нешто више (76,75 — 78,35 cm), али међу њима нема у томе статистички оправдане разлике.

Таб. 4.

ДИМЕНЗИЈЕ МАХУНЕ У cm И БРОЈ ЗРНА У МАХУНИ У 1964. ГОД.

Сорта	Димензије махуне у cm			Број зрна у махуни
	Дужина	Ширина	Дебљина	
Kelvedon	7,79	1,26	1,03	6,07
Konzerva	6,22	1,27	0,98	5,23
Greenfeast	7,78	1,16	1,05	7,00
Unica	5,73	1,11	0,95	5,07

Облик и дужина махуне, а с тим у вези и број зрна у махуни, представљају сортну особину. Од испитиваних сорти Kelvedon и Greenfeast имали су најдужу махуну од 7,79, односно 7,78 cm док је она код сорти Konzerva и Unica нешто мања (таб. 4). Слично је и у погледу броја формираних зрна у махуни, што је сасвим разумљиво.

Таб. 5.

ПРИНОС МАХУНА У kg/ha И РАНДМАН ЗРНА У % 1964. ГОД.

Сорта	Принос у kg/ha	Однос у %	Рандман зрна у %
Kelvedon	13 600	96,13	43,8
Konzerva	11 184	79,04	46,8
Greenfeast	14 150	100,00	46,4
Unica	9 483	67,02	46,4
LSD 5%	922	6,52	—
LSD 1%	1 294	9,14	—

Између испитиваних сорти постоји, међутим, значајна разлика у оствареном приносу технолошки зрелих махуна (таб. 5). Највећи принос (14 150 kg/ha) дала је сорта Greenfeast а затим Kelvedon (13 600 kg/ha). Разлика између две сорте није статистички оправдана. Међутим, сигнификантно нижи принос за 32,93%, односно 20,96% у односу на Greenfeast, постигле су сорте Unica и Konzerva.

Таб. 6

ФЕНОЛОШКИ ПОДАЦИ 1965. ГОД.

Сорта	Ницање	Цвјетање	Технолошка зрелост	Број дана од ницања до до технол. зрелости	
				до цвјетања	до зрелости
Kelvedon	9. IV	24. V	10. VI	45	62
Konzerva	8. IV	28. V	16. VI	50	69
Greenfeast	8. IV	30. V	15. VI	52	68
Unica	6. IV	30. V	15. VI	54	70

Год. 1965. — Вегетациони период од ницања до технолошке зрелости нешто је краћи код свих сорти (таб. 6) у односу на претходну годину, што је, нема сумње, условљено факторима спољне средине. Тако је и период технолошке зрелости трајао 6 дана, док је у претходној години износио 7 дана.

Таб. 7.

ВИСИНА СТАБЛА У cm 1965. ГОДИНЕ

Сорта	X	Висина стабла у cm		V
		S _x	S	
Kelvedon	57,50	1,15	10,20	17,74
Konzerva	48,85	0,75	6,60	13,51
Greenfeast	51,70	0,87	7,55	14,62
Unica	52,95	0,65	5,70	10,76

Висина стабла у овој години у целини посматрано, знатно је мања (таб. 7) него 1964. год. На то су утицале, у првом реду, више температуре у току вегетативне фазе развоја грашка, а, поред тога, и другачији распоред падавина.

Таб. 8.

ПРОСЈЕЧНИ ПРИНОСИ ТЕХНОЛОШКИ ЗРЕЛИХ МАХУНА

Сорта	Принос махуна у kg/ha					
	1964.	Однос у %	1965.	Однос у %	Просјечан принос у kg/ha	Однос у %
Kelvedon	13 600	96,13	11,417	86,82	12 509	91,64
Konzerva	11 134	79,04	12 142	92,33	11 663	85,44
Greenfeast	14 150	100,00	13 150	100,00	13 650	100,00
Unica	9 483	67,02	11 825	89,92	10 654	78,05
LSD 5%	922	6,52	—	—	2 196	16,09
LSD 1%	1 294	9,14	—	—	2 985	21,87

Таб. 9.

АНАЛИЗА ВАРИЈАНСЕ

Извор варијације	Сума квадрата	Степен слободе	Средњи квадрат	F		
				рачун.	таб. 5%	таб. 1%
Сорте	821,36	3	274,79	1,50	3,49	5,95
Блокови	1 244,31	4	311,08	1,70	3,26	5,41
Погрешка	2 191,45	12	182,62	—	—	—
Тотал	4 257,12	19	—	—	—	—

У погледу остварених приноса у овој години, међу испитиваним сортама нема статистички оправдане разлике (таб. 8. и 9). На овакав нас закључак упућују подаци F-теста.

Дискусија

Како је већ напоменуто, Kelvedon и Greenfeast имају угласто и наборано семе, док су Konzerva и Unica сорте са округлим и глатким семеном. Међутим, сорте округлог и глатког зрна имају мање шећера у фази технолошке зрелости од сорти угластог и набораног зрна, што је констатовао већи број истраживача (Михов и сар. 1962; Пчеларов и сар. 1963; Којић, 1968. и др.).

Ово настаје као резултат бржег повећавања суве материје и скроба у раном степену зрелости, што изазива промену укуса и конзистенције, па је такав грашак мање погодан за конзервисање, а наравно и за потрошњу у свежем стању. Због тога сорте Konzerva и Unica заостају по својим биохемијским својствима, укусу и конзистенцији за сортама Greenfeast и Kelvedon, па им је и употребна вредност знатно мања. Како се ове две сорте не одликују ни раностасношћу, што би иначе било значајно у производњи раног грашка за потрошњу у свјежем стању, то их и са тог становишта не можемо препоручити као сорте интересантне за праксу.

Међутим, Greenfeast и Kelvedon одликују се бољим биохемијским својствима, односно технолошки зрело зрно је укусније, затворено зелене боје и нежне конзистенције, па се може користити за конзервисање и потрошњу у свежем стању. Исто тако код ових сорти је стабло прилично снажно и нешто чвршће, што пружа веће могућности за примену механизоване жетве.

С обзиром да се Greenfeast и Kelvedon разликују по дужини вегетационог периода, постоји могућност да се унесу у одговарајућ сортимент приликом програмирања динамике и времена присевања грашка. О овоме треба посебно водити рачуна јер у нашим агроколошким условима постоје мале могућности да различитим

роковима сетве утичемо на продужење периода сазревања грашка, па, према томе, и на дужину његове прераде. Стога се морају гајити сорте са различитом дужином вегетационог периода, како би се прерађивачки капацитети обезбедили квалитетном сировином у што дужем периоду.

На основу двогодишњих резултата испитивања (таб. 8), може се закључити да је сорта Unica дала сигнификантно мањи принос од сорте Greenfeast за 21,95%. Разлике у приносу осталих сорти нису статистички значајне.

Закључци

Приказани резултати испитивања дозвољавају да се изведу следећи закључци:

У двогодишњим испитивањима сорта Unica је испољила родност мању 21,95% него Greenfeast. Код осталих сорти није утврђена статистички значајна разлика у оствареном приносу.

С обзиром да се Konzerva и Unica (сорте округлог и глатког семена) одликују лошијим биохемијским својствима, а уз то су и нешто касностасније па се не могу користити у производњи раног грашка за потрошњу у свежем стању или за конзервисање, када је њихово гајење једино оправдано, то их не можемо препоручити као сорте интересантне за праксу.

Greenfeast и Kelvedon имају у технолошкој зрелости укусније зрно, затвореније зелене боје и нежне конзистенције, које се може употребити за конзервисање и потрошњу у свежем стању. Стабло им је прилично снажно и нешто чвршће, што пружа веће могућности за успешније извођење механизоване жетве. Због тога се ове две сорте могу укључити у одговарајући сортимент при програмирању динамике и времена приспевања грашка за конзервисање.

ЛИТЕРАТУРА

1. Којић Л.: Досадашњи резултати рада на оплемењивању грашка (реферат). Актуелни проблеми у производњи и промету поврха, Нишка Бања, 1968.
2. Kojić L.: Rezultati sortnih ispitivanja sa graškom. Agronomski glasnik 12. Zagreb, 1968.
3. Михов А. и сар.: Агроботаничко, биохемично и технолошко проучавање на нјакои сортове градински грах. Тридесет години НИИ »Марица« — Пловдив, 1962.
4. Пчеларов В. и сар.: Влијаније на пролетната и лјетната сеидба на градинскија грах врху добивите и динамиката на вглехидратите през време на узрјавнаето. Научни трудове на ВСИ »Г. Димитров«, том XII. Софија, 1963.